

fact-check

VERB Investigate (an issue) in order to verify the facts.

"I didn't fact-check the assertions in the editorial"

Teksti: American Resource Center

Yhdysvaltain vuoden 2016 presidentinvaalit ovat nyt ohi. Ehdokkaiden pitkä ja monella tapaa poikkeuksellinen vaalikampanjointi herätti paljon huomiota, ja Suomessakin seurattiin tiiviisti Hillary Clintonin ja Donald Trumpin vaaliväittelyjä. Väittelyissä nousi esiin yhä uudelleen toistuva termi: fact checking eli faktantarkistus.

Kolme suurinta

Politiikan faktantarkistus on alun perin lähtöisin Yhdysvalloista. Ensimmäinen faktantarkistukseen erikoistunut verkkosivusto FactCheck.org aloitti toimintansa vuonna 2003. Se on riippumaton ja voittoa tavoittelematon projekti Pennsylvanian yliopistossa, ja sen tavoitteena on "vähentää petoksen ja hämmennyksen tasoa Yhdysvaltain politiikassa".

FactCheck.orgista on tullut merkittävä toimija; vuonna 2006 Time-lehti nimesi sen erääksi 25 verkkosivusta, jota ilman "ei voi enää elää."

Sanomalehti Washington Post perusti oman faktantarkistuslaitoksensa Fact Checkerin vuonna 2007 nimenomaan seuraavan vuoden presidentinvaaleja varten. Fact Checker -blogia pitää veteraani diplomaattitoimittaja **Glenn Kessler**.

Fact Checker käyttää poliitikkojen sanojen vääristelyn merkinä Pinokkiota. Vanhan italialaisen sadun mukaanhan eläväksi muuttuvan Pinokkio-puunukuksenä on yleensä lyhyt, mutta se pitenee vaalehtelun määrän myötä. Washington Post antaa tutkimilleen faktoille 1-4 Pinokkiomerkintää riippuen siitä, miten vakavasta vääristelystä on kyse.

Kolmas suuri amerikkalainen faktantarkistuslaitos on floridalaisen sanomalehti Tampa Bay Timesin perustama PolitiFact.com, joka sai merkittävän tunnustuksen työstään vuonna 2009, kun sille myönnettiin Pulitzer -palkinto. PolitiFact tutkii luottamushenkilöiden, erilaisiin vir-

koihin ehdolla olevien ja poliittisten toimijoiden väittämiä niin paikallisella kuin kansallisellakin tasolla. PolitiFactin sisarlaitos PunditFact puolestaan tarkastelee median edustajien, esimerkiksi bloggajien, kolumnistien ja televisio-ohjelmien juontajien väittämiä.

Sosiaalinen media on muuttanut faktantarkistajan työkenttää ja tapoja sekä ennen kaikkea nopeuttanut rytmiä.

Suomessa Faktabaari, Valheenpaljastaja sekä Huhumylly

Faktantarkistuslaitoksia toimii nykyisin useissa maissa. Toistaiseksi Suomen ainoa ja lisäksi pääosin vapaaehtois pohjalta toimiva faktantarkistuspalvelu on Faktabaari – vuonna 2014 perustettu ja samana vuonna journalistisena tekona palkittu sivusto. Se on kahden vaalikampanjan seurannallaan vakiinnuttanut roolinsa osana suomalaista vaalijournalismia, mutta pikkuhiljaa myös osana journalismikoulutusta Suomessa ja jatkossa myös Euroopassa. Lisäksi se osallistuu aktiivisesti kansainväliseen yhteistyöhön Poynter -instituutin yhteydessä toimivan International Fact-Checking networkin (IFCN) puitteissa.

Joukkoistuskokeiluja tekevä Faktabaari toimii yhdistyspohjalta. Pedagogisen faktantarkistustoiminnan lisäksi se tarjoaa kanavan faktapohjaista keskustelua edistävälle kokeiluille. Journalistikouluuyhteistyön rinnalla Faktabaari edistää faktapohjaista julkista keskustelua myös fyysisillä baarikokouksilla sekä jakamalla blogissaan faktantarkistukseen liittyviä näkökulmia, <http://faktabaari.fi/>.

Faktabaarin rinnalla blogi-pohjalta toimii **Johannan Vehkoon** Yleisradion sivulla julkaistava Valheenpaljastaja, joka käsittelee faktaa ja fiktiota uutisissa sekä sosiaalisessa mediassa joka toinen viikko, <http://yle.fi/aihe/kategoria/kuningaskulluttaja/valheenpaljastaja>.

Journalistivoimin vapaaehtois pohjalta toimitettu Huhumylly puolestaan kartoittaa uutisina esitettyjä rasistisia huhuja pakolaisista ja turvapaikanhakijoista, <https://huhumylly.info/>.

"Faktantarkistus on vastalääkettä myös disinformaatiolle"

Miksi faktantarkistus on sitten nykypäivänä niin tärkeää, ja miksi tavallisen kansalaisen tulisi välittää faktantarkistuksesta?

Faktabaarin perustajajäsen **Mikko Salo** toteaa sähköpostitse tehdyssä haastattelussa, että riippumattomat faktantarkistukset tarjoavat julkiselle keskustelulle ja mielipiteenmuodostukselle parhaimmillaan vankkaa pohjaa.

– Käsittäakseni harva äänestää faktojen pohjalta ja tunne on useasti tärkeämpi mo-

bilisoiva voima. Kuitenkin ilman faktapohjaa olemme helpommin manipuloitavissa, alttiimpia populismille ja suoranaiselle disinformaatiolle. Ilman faktapohjaa demokratian edellytykset heikkenevät, Salo selittää.

Kääntäen voisi sanoa, että riippumaton faktantarkistus on avoimen yhteiskunnan itsepuolustusta. Se lisää kansalaisten medialukutaitoa ja on myös ”vastalääkettä disinformaatiolle”.

Sosiaalisen median aikakaudella tiedonkulku on mullistunut, kun perinteiset portinvartijat on poistettu. Salon mukaan ”faktantarkistus on osa laatujournalismin tapaa erottautua tästä huutamisesta. Journalistinen faktantarkistus on tarpeellisempaa kuin koskaan, mutta vaikeampaa kuin koskaan”.

Sosiaalinen media on myös muuttanut faktantarkistajan työkenttää ja tapoja sekä ennen kaikkea nopeuttanut rytmiä.

Faktantarkistusten laatu ja vaikuttavuus

Mikko Salo katsoi vaaliväittelyt televisiosta seuraten samalla kaikkia kolmea edellä mainittua amerikkalaista faktantarkistuspalvelua. Hänen mukaansa vaaliväittelyiden faktantarkistusten onnistumista arvioitaessa on otettava huomioon sekä tarkistusten laatu että vaikuttavuus.

– Onnistuminen laadun osalta riippii pitkälti siitä, osasiko valita yli 50:stä vaaliväitteistä tarkistaneesta tahosta ammattitaitoisen ja riippumattoman faktantarkistajan vai oliko ehdokkaiden tarkoituksenmukaisen oman ”tarkistustoiminnan” armoilla, Salo kommentoi.

– Jos osasi valita faktantarkistajansa vaaliväittelyiden seurantaan, televisioväittelyn tueksi sai historiallisen nopeaa ja kattavaa faktantarkistuspalvelua.

Faktantarkistusten vaikuttavuus puolestaan kilpistyi Salon mukaan viime kä-

dessä kysymykseen, nousivatko oikeiden faktantarkistajien jutut esille äänestäjien seuraamisessa sosiaalisen median kanavissa.

Toivoa kuitenkin on. Mikko Salo kertoo, että Google testasi palvelua, jossa sen algoritmi luokitteli riippumattomia faktantarkistuksia Googlen uutistarjonnan rinnalle.

– Kukaan ei voi pakottaa lukemaan faktantarkistusta, mutta Googlen kokeilun myötä faktantarkistusten tarjoaminen aktiivisesti ja lukijaystävällisesti on yhdysvaltalaistenkin faktantarkistajien mielestä tärkeä avaus. Se luo paineita muille alustoille reagoida kuplien vaikutuksiin populismin noustessa.

Faktantarkistajien eräät tärkeimmistä periaatteista ovat avoimuus ja toiminnan läpinäkyvyys.

Peruseriaatteina avoimuus ja läpinäkyvyys

Useimmat faktantarkistussivustot etsivät itse julkisuudessa esitettyjä väittämiä ja otavat vastaan verkkosivuillaan vinkkejä. Puheet, haastattelut, uutiset, lehdistötiedotteet ja sosiaalisen median julkaisut ovat otollista aineistoa, jota faktantarkistajat käyvät läpi tiheällä kammalla. Verkkoon takertuneet väittämät tarkistetaan huolellisesti eri lähteistä ja useiden riippumattomien asiantuntijoiden avulla. Julkisuuteen toimitetaan oikea tieto ja lähteet, joista se on saatu. Faktantarkistajien eräät tärkeimmistä periaatteista ovatkin avoimuus ja toiminnan läpinäkyvyys.

Muita toiminnan peruseriaatteita ovat esimerkiksi riippumattomuus ja tasapuolisuus sekä rahoituksen, lähteiden ja käy-

ettyjen metodien läpinäkyvyys. Jokaisen pitäisi pystyä käymään faktantarkistajan käyttämät lähteet läpi niin halutessaan.

Periaatteet on kirjattu IFCN-verkoston avoimeen koodistoon, johon Faktabaari ja edellä mainitut palvelut sitoutuivat ensimmäisten joukossa lokakuussa. Faktabaarin perustajajäsenen Mikko Salon mukaan tarkoituksena oli suojautua sekä faktantarkistuksen lieveilmiöiltä kuten valefaktantarkistajista ja samalla tiivistää periaatteita kansainväliselle yhteistyölle avoimuuden kautta.

Yleisö otetaan usein mukaan projektiin, sillä vihjeiden vastaanottamisen lisäksi lukijat pääsevät osallistumaan keskusteluun sen jälkeen, kun faktantarkistajat ovat tehneet työnsä ja lyöneet tulokset pöytään. Yleisöä tarvitaan myös tarkistusten vaikuttavuuteen, tarkistusten jakamiseen ja jatkossa mahdollisesti myös joukkorahoitukseen. Euroopassa riippumaton säätiörahoitus on vielä Yhdysvaltoja kehittämättömämpää.

Joukkoistus (crowdsourcing) ja automatisaatio ovat Salon mukaan kaksi faktantarkistuksen rinnakkaista trendiä, jotka voivat tulevaisuudessa mahdollistaa taloudellisesti kannattavan eettisen faktantarkistuksen.

Lähteet:

- Graves, Lucas: *Deciding What's True: The Rise of Political Fact-Checking in American Journalism*, 2016. Katkelma julkaistu sivulla <http://lacrossetribune.com>.
- Salo, Mikko. *Sähköpostihaastattelu 9.11.2016*.
- Toivonen, Terhi: *Faktantarkistus! Näin Trump ja Clinton vetivät mutkat suoriksi väittelyn tuokinassa*. Julkaistu Ylen verkkosivulla 20.10.2016.
- Vehkoo, Johanna: *Valheenpaljastaja: Faktantarkistajat vahtivat vaaleja*. Julkaistu YLen verkkosivulla 07.04.2015. <http://www.factcheck.org/>
<http://www.politifact.com/>
<https://www.washingtonpost.com/news/fact-checker/>
<http://www.poynter.org/category/fact-checking/>

Helsingin yliopiston pääkirjasto / Kaisa-talo

Fabianinkatu 30, Helsinki • 050-448 5704 • arc@usembassy.fi
ARC-tietopalvelu avoimena ma-pe klo 9-17
finland.usembassy.gov/arc.html

 American Resource Center

 ARCHelsinki